

Iš
lietuvių
etnogenezės

LIETUVOS TSR
MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

**Iš
lietuvių
etnogenezės**

VILNIUS
„MOKSLAS“
1981

Redakcinė kolegija:

Medicinos m. kandidatas G. CESNYS
Lietuvos TSR MA akademikas J. JURGINIS
Lietuvos TSR MA akademikas V. MAZIULIS
Istorijos m. kandidatė R. MERKIENĖ (ats. sekretorė)
Lietuvos TSR MA narė korespondentė R. VOLKAITE-KULIKAUSKIENĖ (ats. redaktorė)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

0508000000

I 10602—052 Z—81 © LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1981
M 854(08)—81

PRATARMĖ

Kiekvienas, besidomintis savo tautos istorija, bando aiškintis ir jos kilmę. Lietuvių kilmė ilgą laiką buvo apgaubta įvairiausiomis legendomis. XV—XVII a. populiariausia buvo lietuvių atsiradimo iš romėnų teorija, kurią pirmasis užrašė J. Dlugošas. XIX a., ypač romantizmo laikotarpiu, išpopuliarėjo teorijos, kildinusios lietuvius iš germanų — herulų ir gotų. Mokslinį pagrindą lietuvių kilmėi aiškinti davė XIX a. atsiradusi lyginamoji kalbotyra. XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje nuodugniai pradėta tirti baltų ir kaimyninių tautų kalbų ryšiai, susidomėta vietovardžiais, kaip istoriniu šaltiniu (K. Būga, M. Fasmeris ir kt.). Lietuvių kilmės aiškinimas tampa indoeuropiečių ir visų baltų problemos dalimi. Imta plačiau naudoti archeologiniai duomenys, nors archeologai šią problemą pradėjo spręsti tik šio šimtmečio ketvirtajame dešimtmetyje, gretindami savo medžiagą su kalbininkų teiginiais (L. Kilianas, E. Sturmas ir kt.). Pastaruoju metu kiek plačiau ima reikštis antropologai, pateikę nemažai duomenų apskritai apie baltus ir apie lietuvius. Be kalbininkų, archeologų, šį klausimą tiria ir istorikai bei etnografai. Sukurta daug hipotezių, aiškinančių lietuvių kilmę, kartais labai prieštaringų. Ir šiame rinkinyje rasime straipsnių, kuriuose kalbininkai nesutaria su istorikais. Suprantama, kad lietuvių kilmės klausimas negalės būti išspręstas, kol nebus išaiškinta baltų kilmė ir apskritai jų protėvynė.

Gamtos ir visuomenės mokslų koordinavimo tarybos prie Lietuvos TSR MA Prezidiumo 1977 m. liepos 1 d. nutarimui „Dėl tolesnio visuomenės mokslų vystymo ir koordinavimo“ vykdyti, moksliniams tyrimams gerinti bei jų efektyvumui didinti MA Istorijos institute buvo sudaryta probleminė grupė lietuvių etnogenezei tirti. Pirmą kartą šią svarbią problemą imta analizuoti kompleksiskai. Į grupę, be instituto darbuotojų, įjungti specialistai iš kitų Mokslų Akademijos įstaigų ir respublikos aukštųjų mokyklų — Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, Vilniaus valstybinio universiteto Filologijos fakulteto baltų filologijos ir lietuvių kalbos katedrų, Medicinos fakulteto anatomijos, histologijos ir embriologijos katedros. Tyrėjų grupę sudaro patys žymiausi respublikos kalbininkai, istorikai, archeologai, etnografai, antropologai. Šiuo metu yra sudaryti tyrinėjimų planai, numatyta tematika. Atskirų mokslo šakų atstovų pranešimai bus skaitomi konferencijose, jų tyrinėjimai skelbiami mokslo darbuose, straipsnių rinkiniuose ir monografijose.

Tyrinėjimai apims tris svarbiausius nagrinėjamos problematikos etapus:

1. Pačią tolimiausią baltų (prabaltų, protobaltų) praeitį.
2. Išsidiferencijavusių baltų epochą, atskiras jų grupes ir gentinius junginius.
3. Vėlyviausius laikus, būtent lietuvių tautybės (tautos) susidarymą ir jos raidą.

Kai kas šioje srityje jau padaryta. Nemažai pastaruosiu metu pasidarbavo ir archeologai: jau yra straipsnių, kuriuose nagrinėjama baltų etnogenėzė, kai kurių baltų genčių bei lietuvių tautybės susidarymas. Ruošiama plati lietuvių kilmės bibliografija. Kai kurie atlikti darbai atsispindėjo 1977 m. mūsų kaimynų latvių surengtoje baltų etnogenėzės ir baltų etninės istorijos tarprespublikinėje konferencijoje Rygoje, kurioje dalyvavo ir mūsų respublikos mokslininkai. Antroji tokio pobūdžio konferencija įvyks Vilniuje 1981 metais. Joje dalyvaus ne tik kaimyninių respublikų, bet ir Maskvos, Kijevo bei Leningrado mokslininkai.

1979 m. lapkričio mėn. 20 d. Lietuvos TSR MA Istorijos institutas suorganizavo respublikinę konferenciją—seminarą, kuriame dalyvavo įvairių sričių specialistai. Trylikoje pranešimų vienu ar kitu aspektu buvo nagrinėjama lietuvių etnogenėzė. Pranešimai ir skelbiami šiame straipsnių rinkinyje. Čia skaitytojas ras straipsnių apie pačią tolimiausią baltų praeitį, apie baltų santykius su slavais ir germanais. Keletas straipsnių skirti žemaičių genezei, jų gyventosios teritorijos ribų nustatymui bei žemaičių tarmės susidarymui. Savo žodį tarė archeologai, istorikai ir kalbininkai. Istorikai, be to, nagrinėja kai kurias rašytiniuose šaltiniuose minimas gentis, kurių istorinis likimas gali būti susijęs su lietuvių tautos susidarymu. Leidinyje yra ir etnografių straipsnių apie lietuvių bei rytinių slavų kontaktus. Suprantama, kad skaitytojas čia dar neras galutinio atsakymo į sudėtingą lietuvių kilmės klausimą. Kompleksiniai tyrinėjimai tik pradedami. Atskirų mokslo sričių atstovai, naudodamiesi vien savo srities šaltiniais, negali pasakyti tvirto ir galutinio žodžio. Tik po ilgo ir kruopštaus bendro darbo bus įmanoma labiau apibendrinti lietuvių kilmės tyrinėjimus. Tad žengiami tik pirmieji žingsniai, tačiau tikimės, kad rinkinys bus naudingas lietuvių etnogenėzės tyrinėtojams, studijuojančiam jaunimui ir visiems besidomintiems savo krašto istorija.

R. VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ

APIE SENOVĖS VAKARŲ BALTUS BEI JŲ SANTYKIUS SU SLAVAIS, ILIRAIŠ IR GERMANAIS

VYTAUTAS MAZIULIS

§ 1. Baltų prokalbės arealas (Vyslos žemupys—Dauguva, Nemuno baseinas, Dniepro aukštupio baseinas ir kt.)¹ nuo pat jo, kaip tokio, susidarymo (ca. XX a. pr. m. e.²) ėmė formuotis į: 1) baltų prokalbės centrinųjų tarmių (šnektų) arealą (centrinis baltų prokalbės arealas) ir 2) baltų prokalbės periferinių tarmių arealą (periferinis baltų prokalbės arealas)³. Rašto paminklų stoka daugeliu atvejų neleidžia tiksliau nusakyti tų dviejų arealų ribas, kurios, be to, ir pačios per ilgus amžius nevienur keitėsi; ilgainiui tam tikros periferinio arealo grandys net visai nutrūkavo, ir tuomet iš periferijoje atsідūrusių centrinio arealo atkarpų formuodavosi naujos periferinio arealo grandys. Viena iš pastovesnių (ir archaiškesnių, žr. § 2) periferinio baltų arealo grandžių buvo vadinamieji vakarų baltai⁴.

§ 2. Atrodo, kad periferinio baltų prokalbės arealo tarmės buvo linkusios išlaikyti daugiau archaiškumo nei centrinio baltų prokalbės arealo tarmės, tačiau periferinio arealo tarmių archaiškumo resp. inovaciškumo laipsnį įvairiais būdais modifikavo adstratiniai bei substratiniai tų periferinių tarmių kontaktai su nebaltiškomis tarmėmis⁵. Veikiamos šių ir kitokių faktorių, periferinio baltų prokalbės arealo tarmės ėmė vis labiau ir labiau diferencijuotis centrinio baltų prokalbės arealo tarmių atžvilgiu, t. y. vis labiau ir labiau (lingvistiškai) nutolti nuo pastarojo arealo tarmių (žr. dar § 3).

§ 3. Baltų prokalbės irimas, prasidėjęs ca. V a. pr. m. e. (tą, manyčiau, rodo vakarų baltų „atskilimo“ data, žr. § 4), yra ne kas kita, kaip jos periferinio arealo tarmių diferenciacijos didėjimas resp. tų tarmių nutolimas nuo centrinio baltų prokalbės arealo tarmių. Pāstarosios ir po V a. pr. m. e. dar ilgokai pasiliko gana vienodos — mažiau diferencijuotos už periferinio baltų prokalbės arealo tarmes; centrinio baltų prokalbės arealo tarmės ėmė daugiau diferencijuotis tik V—VII m. e. a.: tuomet suskyla ir lietuvių—latvių prokalbė⁶—viena iš centrinio baltų prokalbės arealo tarmių⁷. Kitaip sakant, baltų prokalbė, pradėjusi irti ca. V a. pr. m. e., galutinai suyra ca. VII m. e. a.—tuo metu, kai didesnėje senosios baltų teritorijos dalyje buvo jau įsikūrę migraciniai slavai.

§ 4. Viena iš baltų prokalbės periferinių tarmių yra vadinamųjų vakarų baltų tarmė (šnektos) — prūsų (bei jotvingių) kalba.

Si periferinė baltų prokalbės tarmė nuo centrinio baltų prokalbės arealo tarmių atskilo ca. V a. pr. m. e.⁸

§ 5. Tais pačiais laikais (t. y. ca. V a. pr. m. e., žr. § 3) nuo centrinio baltų prokalbės arealo tarmių atskilo ir kita periferinio baltų prokalbės arealo tarmė — kuršių kalba⁹. Šitaip reiktų galvoti dėl to, kad kuršių kalba buvo greičiausiai tokia, kuri iš senovės ne tik betarpiškai kontaktavo, bet ir artimiausiai giminiavosi su prūsų (bei jotvingių) kalba¹⁰. Tuo norima pasakyti, kad, vartojant tradicinį vakarų baltų (=VB) terminą, vakarų baltais laikytini ne tik prūsai (bei jotvingiai), bet ir kuršiai: prūsai bus buvę pietiniai VB, o kuršiai — šiauriniai¹¹. Pastarųjų kalba, be to, buvo tokia VB tarmė, kuri patyrė finų substrato resp. adstrato įtaką, ir pagaliau tokia, kuri nuo tam tikros epochos (matyt, neanksčiau kaip nuo I m. e. tūkst. antrosios pusės) kontaktiškai ėmė artėti prie vadinamųjų rytų baltų tarmių.

§ 6. Net XIII—XIV a. tarp pietinių VB (prūsų bei jotvingių) ir šiaurinių VB (kuršių) nėra buvę žymesnių fonetinių skirtubių¹², išskyrus tą, kad prūsai turėjo *k* ir *g* (prieš priešakinės eilės balsius), o kuršiai — *c* ir *dz* (iš *k* ir *g*); betgi šita skirtybė negali būti sena: kurš. *c*, *dz* iš kurš. **k*, **g* atsirado ne anksčiau kaip I m. e. tūkst. antrojoje pusėje. Kad prūsų (bei jotvingių) kalbės artimiausia giminaitė buvo kuršių kalba, ypač aiškiai rodo daugybė ekskluzyvių su prūsais (o ne su kitais baltais) leksikos elementų, pvz.: pr. *dongo* „lankas, ratlankis“ — la. (<kurš.) *daŋga* „kampas, užlenkimas“; pr. *kelan* „ratas“ — kurš. **cela* „t. p.“ (iš čia la. *du-celes* „dvirātis vežimas“); pr. *wangus* „lydimas“ — kurš. **vanga* „t. p.“ ir t. t.; plg. dar morfologijos elementus: pr. *berse* „beržas“ — la. (<kurš.) *beŋze* „t. p.“; pr. *warne* „varna“ — la. (<kurš.) *vārne* „t. p.“ ir kt.

§ 7. Atkreiptinas dėmesys į tokius kuršių žodžius: la. (<kurš.) *glendi* „žiūrėk“ — sl. **ględjā* „žiūriu“, lie. (<kurš.) *rinda* „eilė“ — serb. *rěda* „t. p.“, lie. *zuīkis* „kiškis“ (<kurš. **zōj-ikis*¹³) — sl. *zaj-ęcb* „t. p.“ ir kt., be to, kurš. **cela* „ratas“ (<**kela-*) — pr. *kelan* „t. p.“ — sl. *kolo* „t. p.“ ir pan. Šitokie kuršių žodžiai (jų neturi lietuviai su latviais!), nebūdami slavizmai (be to, kuršiai ir negyveno slavų kaimynystėje), gana aiškiai rodo, kad kuršiai su slavais kontaktavo per tokias baltų šnektas, kurios kuršių šnektoms turėjo būti artimai giminiškos, o tokios šnektos tegalėjo būti tik pietinių VB. Kitaip sakant, kuršiai (šiauriniai VB) su prūsais bei jotvingiais (pietiniai VB) senovėje sudarė vieną ir tą patį VB tarmių regioną — vakarinio baltų prokalbės periferinio arealo šnektų kontinuumą, pietryčiuose, vėliau (nuo ca. III m. e. a., žr. § 11 ir 14) ir pietuose bei pietvakariuose kontaktavusį su (pra)slavų šnektomis resp. tarmėmis.

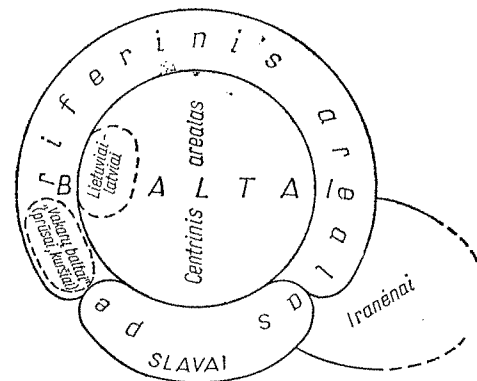
§ 8. Iš visų baltų kalbų, kurios paliudytos rašto paminklų (tokios yra prūsų, lietuvių, latvių), tėra tik viena — prūsų kalba (pietinių VB šnektos), kuri su slavų kalbomis turėjo betarpiškų kontaktų nuo seniausių laikų¹⁴. Stai kodėl prūsų kalbos

duomenys yra nepaprastai svarbūs seniausiems baltų ir slavų kalbų santykiams tyrinėti ir net slavų prokalbės susidarymui suvokti.

§ 9. Tradiciniu teiginiu, kad slavų prokalbė susiformavo kartu su baltų prokalbe tais pačiais laikais ir iš panašių praindoeuropietiškujų šnektų, šiaip jau nėra pamato abejoti; reikia sutikti ir su tuo, kad tos dvi prokalbės po jų susiformavimo dar gana ilgą laiką buvo panašios. Šiuos bendriausio pobūdžio teiginius, man rodos, nemažai sukonkretina (resp. patikslina) pastaraisiais dešimtmečiais iškelta mintis, kad pirmą kartą slavų prokalbė galima laikyti baltų prokalbės šnektų kontinuumu, tiksliau sakant, tam tikromis periferinio baltų prokalbės arealo šnektomis¹⁵. Baltų prokalbės arealas (visas, kaip toks!) susiformavo ca. XX a. pr.

m. e. (žr. § 1), vadinasi, tuomet susiformavo ir pirmą kartą slavų prokalbė — vienas iš baltų prokalbės periferinio arealo tarminių regionų. Šitas „slaviškasis“ baltų prokalbės periferinio arealo šnektų regionas (turbūt didesnis už bet kurį kitą periferinio baltų prokalbės arealo šnektų regioną), šiaurėje gana ilgą maždaug Pripetę eįsuo ruožu kontaktodamas su centrinio baltų prokalbės arealo šnektomis, šiaurvakariuose gerokai trumpesniu ruožu betarpiškai siekė periferinio baltų prokalbės arealo šnektų regioną — tą, kuriame vėliau susiformavo pietiniai VB¹⁶.

§ 10. „Prabaltoslaviškieji“ kontaktai tarp tų čia mums rūpimų dviejų periferinio baltų prokalbės arealo regionų (t. y. tarp būsimumų slavų ir pietinių VB) nuo ca. XX a. pr. m. e. (tuomet susiformavo baltų prokalbės arealas, žr. § 1 ir 9) tęsėsi turbūt iki ca. V a. pr. m. e. — iki tų laikų, kai ėmė irti pati baltų prokalbė (žr. § 3). Matyt, tos epochos (ca. XX a. pr. m. e. — ca. V a. pr. m. e.) vakarų baltų ir slavų lingvistinius minėto pobūdžio kontaktus atspindi tokie prūsų ir slavų kalbų faktai: pr. *assanis* „ruduo“ — rus. *осень* (bet lie. *ruduō*, la. *rudens*); pr. *seydis* „siena“ — s. sl. *zidō* „t. p.“ (bet lie. *siena*, la. *siena*); pr. *kelan* „ratas“ — s. sl. *kolo* „t. p.“ (bet lie. *rātas*, la. *rats*); pr. *mais twais swais* — s. sl. *mojō tvojō svojō* (bet lie. *mānas tāvas sāvas*, la. *mans tavs savs*) ir kt. Čia pat pabrėžtina: tokie faktai rodo ne tą, kad vakarų baltų prokalbė ir pirmą kartą slavų prokalbė buvo ta pati idioma¹⁷, o tą, kad šios dvi prokalbės buvo dvi atskiros idiomos (baltų prokalbės šnektų kontinuumo periferijoje!), iš kurių viena (vakarų baltų prokalbė) visam laikui pasiliko grynai baltiška, o kita (pirmą kartą slavų prokalbė) vėliau dėl tam tikrų (atskirai aptartinų) priežasčių nutolo

nuo to savo pavidalo, kuris ją anksčiau darė baltų prokalbės šnektų kontinuumo dalimi.

§ 11. Vakarų baltų ir slavų kalbų kontaktų istorijoje epochą nuo ca. V a. pr. m. e. (žr. § 10) iki ca. III m. e. a. (dėl pastarosios datos žr. toliau) galima pavadinti pereigine: tuomet atitinkamuose baltų prokalbės periferinio arealo regionuose susikristalizavo atskiros periferinių baltų prokalbės (vakarų baltų prokalbė ir kt.), taip pat galutinai susiformavo ir slavų prokalbė. Nuo ca. III m. e. a., daliai slavų įsikūrus tarp Vyslos žemupio ir Oderio¹⁸, vakarų baltų ir slavų lingvistiniai kontaktai (tuomet jau nebe „prabaltoslaviški“) ėmė intensyvėti. Juo arčiau į mūsų dienas, juo labiau tie kontaktai intensyvėjo, keitėsi ir pats jų pobūdis (čia turime galvoje slavų prokalbės suskilimą, vakarų baltų prokalbės irimą ir t. t.).

§ 12. Dar baltų prokalbės laikais (ca. XX a. pr. m. e.—ca. V a. pr. m. e.) vakarų prabaltai turėjo kontaktų ne tik su (proto)slavais, bet ir su kitais kaimynais. Pirmiausia minėtini ilirai (venetai resp. venedai), kurie nuo II tūkst. pr. m. e. šiauriniais savo didelės teritorijos plotais, įsiterpusiais tarp protoslavų ir pragermanų¹⁹, gana daug amžių (iki čia ilirams išnykstant ca. II—III m. e. a., žr. toliau) ribojosi su vakarų baltų regionu; pastarųjų kontaktus su ilirais galbūt atspindi pvz.: pr. (*wosigrabis* „ožekšnis“=) *-grabis* (plg. sl. **grabъ* „Weißbuche“ > lenk. *grab* ir kt.) — ilir. **grab-* „ąžuolas“ (iš čia maked. *γράβ-тов* „ąžuolo mediena“, n. graik. epir. *γράβ-ος* „ąžuolo rūšis“²⁰).

§ 13. Tačiau vakarų (pra) baltų—ilirų lingvistiniai kontaktai nuo VIII a. pr. m. e. pradeda silpnėti. Priežastis buvo ta, kad VIII a. pr. m. e. (pra)germanai iš Elbės žemupio išplito kraštuose tarp Oderio ir Vyslos žemupio, o dėl to vakarų baltų—ilirų kontaktai susiaurėjo: dabar (t. y. nuo VIII a. pr. m. e.) vakarų baltų kaimynais greta ilirų pasidarė jau ir germanai. Šių kraštų ilirams (venetams), taip pat atitinkamoms vakarų baltų ir net slavų sritims ypač didelis germanų spaudimas buvo nuo ca. II a. pr. m. e.—I m. e. a. pradžios, kai iš Skandinavijos atsikraustė ir Oderio—Vyslos kraštuose įsigalėjo vadinamieji rytų germanai (vandalai, gepidai, rugijai, gotai ir kt.), tiesa, čia išbuvę neilgai — iki ca. III m. e. a.; matyt, apie II ar III m. e. a. galutinai nutauto ir ten išlikusieji ilirai, be to, gal dar ir tam tikra (nežymi) vakarų baltų ir net slavų dalis.

§ 14. Taigi ano meto germanai vakarų baltų kaimynais yra išbuvę daugiau nei tūkstantį metų (VIII a. pr. m. e.—ca. III m. e. a.). Nuo ca. III m. e. a. į rytų germanų paliktus Vyslos—Oderio kraštus atsikelia nemaža slavų, su kuriais vakarų baltams lingvistiniai kontaktai pasidaro jau nuolatiniai, jeigu neminėsime naujosios vakarų baltų ir germanų kalbų kontaktų epochos, susijusios su vikingų ir kryžiuočių bei kalavijuočių ekspansija į vakarų baltų žemes ir į pačią Prūsiją.

NUORODOS

1. Iš naujesnių darbų, nagrinėjančių praindoeuropietiškaį baltų prokalbės arealo aspektą, ypač reikšmingi yra Wolfgango P. Schmido tyrinėjimai (pagal tam tikrą modelį): Schmid W. P. *Alteuropäisch und Indogermanisch.— Abhandlungen der Mainzer Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Geistes- und Sozialwiss. Kl. (=AMA soz.)*, Mainz, 1968, Nr. 6, S. 243—258; idem. *Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa.— Indogermanische Forschungen*, Berlin, 1972, Bd. 77, S. 1—18; idem. *Baltisch und Indogermanisch.— Baltistica*, 1976, t. 12, p. 115—122; idem. *Indogermanistische Modelle und osteuropäische Frühgeschichte.— AMA soz.*, Mainz, 1978, Nr. 1, S. 1—24.
2. Tiksliau: III tūkst. pr. m. e. gale ar II tūkst. pr. m. e. pradžioje.
3. Apie tai plačiau žr. Mažiulis V. *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (=Balt. sant.)— V.*, 1970, p. 318 ir t. t.
4. Tą šios grandies pastovumą nulėmė daugelis priežasčių (atskirai aptartinių), iš kurių viena buvo ir tokia (ekstralingvistinė): (proto)prūsai savo teritorijos vakaruose (prie Baltijos jūros!) senovėje ir, galima sakyti, net iki pat vikingų laikų neturėjo lingvistinių kontaktų (bent jau pastovių) su kitomis tautomis.
5. *Маژیулис В. Социolingвистические заметки к архаичному характеру языка (балтийские языки).*— *Baltistica*, 1974, t. 10(2), p. 127.
6. Dėl tos datos plg. Būga K. *Lietuvių kalbos žodynas.— K.*, 1924, sąs 1., p. LXII.
7. *Маژیулис В. Balt. sant.*, p. 318.
8. Plg. Būga K. 1 c.; žr. dar *Маژیулис В. Linguistic Notes on Baltic Ethnogenesis.— Moscow*, 1964.
9. Klausimą, kokiam baltų prokalbės arealui (periferiniam ar centriniam) iš pradžių priklausė sėlių ir žiemgalių idiomos (išnykusios ca. XIV a.), reikėtų atskirai patyrinėti.
10. *Маژیулис В. К вопросу о взаимных отношениях балтийских языков.— Acta Baltico-Slavica*, Warszawa, 1975, t. 9, p. 65—69.
11. Plg. Būga K. *Op. cit.*, p. XCVI. Tačiau dėl to, kokie buvo kuršių kalbos giminytės santykiai su kitomis baltų kalbomis, iki šiol nebuvo vieningos nuomonės, žr. pvz., Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika.— Rīga*, 1951, p. 16; Frenkelis E. *Baltų kalbos (Fraenkel E. Die baltischen Sprachen.— Heidelberg*, 1950).— *V.*, 1969, p. 59.
12. Teiginiu, kad kuršiai diftongą balt. **ei* buvo išvertę į monoftongą (žr. pvz., Būga K. *Rinkiniai raštai.— V.*, 1961, t. 3, p. 734 ir t. t.; *Маژیулис В. Социolingвистические заметки к архаичному характеру языка (балтийские языки).*— *Baltistica*, 1974, t. 10, p. 120 ir t. t.), dabar nebetikiu: kuršiai (bent jau nemaža jų dalis), kaip ir prūsai, bus išlaikę senąjį *ei* (apie tai reikėtų atskirai pakalbėti).
13. *Lie. (<kurs.) žuikis* įprastinį kildinimą iš kurš. **zuoį-ekas* (t. y. su **-ekas*, žr. Būga K. *Lietuvių kalbos žodynas.— K.*, 1924, sąs. 1, p. CIX; *Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch.— Göttingen*, 1965, Bd. 2, S. 1281) vargu ar galima pagrįsti.
14. Lietuviai bei latviai ėmė su slavais betarpiškai kontaktuoti tik nuo I m. e. tūkst. antrosios pusės. Iki to laiko kontaktai tarp lietuvių—latvių prokalbės šnektų ir slavų prokalbės šnektų buvo tarpiski—per baltų šnektas (buvusias Pripetės šiaurinio ir, iš dalies, pietinio baseino kraštuose), kurios nuo I m. e. tūkst. antrosios pusės ėmė nykti (slavėti) ir galų gale visai išnyko nepalikdamos jokių savo pašto paminklų.
15. Dėl to žr. *Топоров В. Н. К проблеме балто-славянских языковых отношений.— Краткие сообщения Института славяноведения, М.*, 1961, т. 33—34, с. 213; *Маژیулис В. Balt. sant.*, p. 321.
16. Esu linkęs patikslinti savo pateiktą baltų prokalbės schemą (žr. *Маژیулис В. Balt. sant.*, p. 321): slavų arealo dalis, išsišovusi į centrinį baltų arealą, nukeltina žemyn iki lenktos punktyrinės linijos, o pastaroji padary-

- tina nepunktyrine (tiek pat lenktai) linija. Be to, schemoje žodžius „indoira-nėnai“ reikia ištaisyti į „iranėnai“ (žr. pataisytą schemą).
17. Be to, pirmykštė slavų prokalbė, t. y. tam tikras periferinio baltų prokalbės arealo šnektų regionas turėjo su centrinio baltų prokalbės arealo šnektomis kontaktų daugiau negu su kitomis periferinio baltų prokalbės arealo šnektomis, žr. Mažiulis V. Balt. sant., p. 321.
 18. Tuomet slavai šiek tiek pasistūmėjo į rytus, taip pat į pietus.
 19. Plg. pvz., Frings Th. Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache.— Halle, 1957, S. 145; Порциг В. Членение индоевропейской языковой области (Porzig W. Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets.— Heidelberg, 1954) — М., 1964, с. 220.
 20. Žr. Porzig W. l. c. ir lit.

О ДРЕВНИХ ЗАПАДНОБАЛТИЙЦАХ И ИХ ОТНОШЕНИЯХ СО СЛАВЯНАМИ, ИЛЛИРИЙЦАМИ И ГЕРМАНЦАМИ

В. МАЖЮЛИС

Резюме

Прабалтийский язык, точнее, диалектальный его ареал (нижняя Висла—Двина (Даугава), бассейн Немана (Нямунаса), верхнее Поднепровье и др.), который, как таковой, образовался приблизительно в XX в. до н. э., целесообразно подразделить на два ареала прабалтийских диалектов: 1) *центральный* (одним из диалектов этой группы являлся пралитовско-латышский) и 2) *периферийный*. Есть основание считать, что к одному из диалектов прабалтийского периферийного ареала принадлежал (пра)прусская (с ятвяжским) — так называемый *западнобалтийский* (ЗБ), который охватывал и (пра)куршский, находившийся в близком родстве с прусским (и ятвяжским): последний являлся южным ЗБ, а куршский — северным ЗБ.

Распад прабалтийского языка следует отнести приблизительно к V в. до н. э. и объяснить тем, что в тот период *периферийный* прабалтийский язык в отношении своих диалектальных регионов стал более заметно различаться (распадаться) и тем самым удаляться от *центрального* прабалтийского, распавшегося гораздо позднее (только в V—VII вв. н. э.). В V в. до н. э. от прабалтийского (т. е. от центрального прабалтийского) отделился и так называемый западнобалтийский (южный ЗБ и северный ЗБ).

В эпоху прабалтийского языка (приблизительно XX—V вв. до н. э., см. выше) протославянский язык являлся континуумом прабалтийских диалектов — одним из диалектальных регионов *периферийного* прабалтийского ареала. Этот *периферийный* регион, наиболее интенсивно контактировавший с диалектами центрального прабалтийского ареала, имел определенные контакты с соседними диалектальными регионами прабалтийского периферийного ареала, в частности, с протозападнобалтийским.

Приблизительно в V в. до н. э. — в ту же эпоху, в которую из протозападнобалтийского образовался (пра)западнобалтийский язык (пруско-ятвяжско-куршский, т. е. его говоры), из протославянского развился (пра)славянский. С V в. до н. э. начинается новый этап (уже не «прабалто-славянский»!) языкового контактирования западнобалтийцев (и других балтийцев) со славянами, которое с III в. н. э. и особенно с VI в. н. э. становилось более интенсивным (однако иным по своему характеру), чем это было до V в. до н. э.

Приводится краткая характеристика языковых контактов между (пра)западнобалтийцами и (пра)иллирийцами (II тысяч. до н. э. — III в. н. э.), а также между (пра)западнобалтийцами и (пра)германцами (VIII в. до н. э. — III в. н. э.).